

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПРИ ВИВЧЕНІ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «КАРТОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ТОПОГРАФІЇ» У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE EDUCATIONAL SPACE IN THE STUDY OF THE EDUCATIONAL COMPONENT "CARTOGRAPHY WITH THE BASICS OF TOPOGRAPHY" FOR APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION

У статті зазначено важливість проблеми розгляду різних підходів до дослідження освітнього простору у сфері природничих наук, зокрема у вивченні освітньої компоненти «Картографія з основами топографії» у здобувачів вищої освіти за спеціальністю «географія». На основі аналізу науково-педагогічної, психологічної літератури розглянуто досвід сучасних науковців та педагогів щодо виокремлення й аналізу підходів до дослідження освітнього простору вищої школи. Описано одні з найважливіших підходів до дослідження освітнього простору під час вивчення освітньої компоненти «Картографія з основами топографії» у здобувачів вищої освіти. Виділено та проаналізовано суть компетентнісного, системного, суб'єктного, акмеологічного, ціннісного підходів до дослідження формування сприятливого середовища у процесі викладання освітньої компоненти «Картографія з основами топографії» у здобувачів вищої освіти за спеціальністю «географія». Основну увагу зосереджено на розкритті їхнього значення у процесі дослідження викладання та вивчення цієї освітньої компоненти. Окремо розроблено та представлено комплексний підхід до дослідження освітнього простору під час вивчення «Картографії з основами топографії» у здобувачів вищої освіти як такого, який ґрунтується на злагодженому застосуванні вищеописаних підходів. У статті зазначено, що саме комплексний підхід сприяє повноцінному розгляду та вирішенню досліджуваної проблематики щодо дослідження загальних та спеціальних компетентностей, через систему цінностей, орієнтацію на суб'єкта освіти як рівноправного та взаємозалежного, через розгляд феноменології, закономірностей та розвитку людини з метою досягнення нею найбільш високого рівня, дослідження освітнього простору як цілісної системи. Виокремлено структурну схему комплексного підходу до дослідження освітнього простору під час вивчення освітньої компоненти «Картографія з основами топографії» у здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: освітнє середовище, підходи до дослідження освітнього середовища, картографія з основами топографії, компетентності, методика навчання вчителів географії.

The article discusses the importance of the problem of considering various approaches to the study of educational space in the field of natural sciences, in particular, when studying the educational component "Cartography with the basics of topography" for applicants for higher education in the specialty of "geography". Based on the analysis of scientific, pedagogical, psychological literature, the experience of modern scientists and teachers regarding the selection and analysis of approaches to the study of the educational space of higher education is considered. Described are some of the most important approaches to the study of the educational space in the study of the discipline "Cartography with the basics of topography" for applicants for higher education. The article highlights and analyzes the essence of competence, systemic, subjective, acmeological, value approaches to the study of the formation of a favorable environment in the process of teaching the educational component "Cartography with the basics of topography" for applicants for higher education in the specialty of "geography". The main focus is on revealing their significance in the process of teaching teaching and studying this educational component. Separately developed and presented an integrated approach to the study of the educational space in the study of "Cartography with the basics of topography", based on the joint application of the above approaches. The article indicates that it is an integrated approach that contributes to the full consideration and resolution of the problem under study from the side of the study of general and special competencies through a system of values, an orientation towards the subject of education as equal and interrelated, through consideration of phenomenology, laws and human development in order to achieve the highest level, research of the educational space as an integral system. The block diagram of an integrated approach to the study of the educational space in the study of the educational component "Cartography with the basics of topography" for applicants for higher education is highlighted.

Key words: educational environment, approaches to study of educational environment, cartography with basics of topography, competence, methods of teaching geography teachers.

УДК 378.528.9
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.31>

Костюк В.С.,
канд. біол. наук,
старший викладач кафедри екології та географії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Гарбар О.В.,
докт. біол. наук,
професор кафедри екології та географії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Розвиток соціальних, економічних, туристичних сфер спонукає до переосмислення та модернізації освіти, що приводить до розбудови педагогічної та освітньої системи в усіх її галузях. Стрімкий процес змін у природничих науках показує важливість засвоєння освітньої компоненти «Картогра-

фія з основами топографії», яка є теоретичною та практичною основою сукупності знань та вмій, що формують профіль фахівця в області географії. Її мета – ознайомити із сучасною картографією та топографією як науками про дослідження, моделювання і відображення просторового розташування, поєднання і взаємозв'язки об'єктів, явищ

природи і суспільства та можливостями застосування картографічних ресурсів у повсякденному житті. Цій дисципліні належить особливе місце у структурі підготовки майбутніх учителів та науковців, вона є базовим курсом для студентів географічних спеціальностей.

Модернізація та розбудова суспільства, розвиток наук, інтеграційні процеси в освіті приводять до постійного вдосконалення та поглиблення змісту навчальних програм цієї освітньої компоненти, актуалізується формування такого середовища, яке сприятиме повноцінному опануванню студентами системи знань, умінь, навичок, розвитку психічних процесів, які активізують їхні професійні якості у сфері картографії та топографії. Постає проблема формування такого середовища підготовки фахівців у цій галузі, яке забезпечуватиме всі освітні потреби студентів та сприятиме легкому та якісному засвоєнню теоретичного та практичного матеріалу, опануванню системи компетентностей цієї компоненти, забезпечуватиме високу конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

В умовах реформування сучасної освіти, курсу на її розбудову великого значення набувають розвиток та переосмислення формування й оптимізації освітньо-розвивального середовища для підвищення якості викладання картографії та топографії як освітньої компоненти. З урахуванням національних освітніх пріоритетів удосконалюється педагогічна система, розв'язується низка проблем, пов'язаних із раціоналізацією навчально-виховного процесу всіх освітніх компонент вищої школи, зокрема у сфері картографії, що веде до підвищення якісних результатів, спонукає до дослідження та формування освітньо-розвивального середовища та розгляду підходів до його дослідження у процесі викладання цієї освітньої компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика формування освітнього простору у сфері картографії активно вивчається сучасними науковцями, серед яких С. Буланов, Л. Даценко, В. Остроухов, В. Смаль [2; 4; 10]. Наукові підходи щодо дослідження освітнього простору проаналізовано у працях С. Вітвицької, В. Ільїна, Р. Поташнюк, О. Кубович, Л. Паращенко, О. Савченко, О. Онопрієнко, Е. Воронцова, С. Галкіна, К. Дурай-Новакова, Б. Ломова, Т. Коршевнік, С. Смолюк [6; 7; 8]. Також у своїх роботах описують наукові підходи до дослідження проблем підготовки майбутніх спеціалістів вищої школи Ю. Сурмин, О. Антонова, І. Драч, Л. Служинська [1; 5; 11].

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчує, що у працях сучасних науковців розглядаються такі підходи до дослідження освітнього простору, як *компетентнісний, системний, суб'єктний, акмеологічний, ціннісний.*

Компетентнісний підхід у межах знаннєвої й особистісно орієнтованої парадигми педагогіки вищої школи, який розглядається як дослідження переорієнтації освітнього процесу на створення сприятливих умов до опанування визначених компетенцій, які спрямовані на застосування знань, умінь та навичок у реальних ситуаціях, описує С. Вітвицька [1]. В. Ільїн у межах компетентнісного підходу розглядає дослідження взаємозв'язку очікувань майбутньої чи реалізованої професійної діяльності з функціональними характеристиками суб'єктів цієї діяльності [6, с. 124]. Р. Поташнюк, О. Кубович у межах цього підходу наголошують на вивченні зміщення акценту із процесу формування системи знань, умінь, навичок на розвиток особистісної компетентності [8, с. 79]. Компетентнісний підхід до дослідження підготовки спеціалістів описується Л. Паращенко [9] як аналіз формування й розвиток у людині здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Дослідження організації такого середовища, яке сприятиме розвитку ключових компетентностей, розглядають О. Савченко, О. Онопрієнко, С. Галкін. Згідно із проєктом нового базового Закону «Про освіту» з метою розбудови Нової української школи компетентнісний підхід в організації освітнього простору набуває великого значення і спрямовується на визначення та формування компетентностей, які лежать в основі освітнього процесу і розвиток яких є необхідною умовою функціонування освітньої компоненти «Картографія з основами топографії».

Ціннісний підхід до підготовки майбутніх фахівців простежується у працях В. Сергієнка, В. Слатьоніна, О. Сухомлинської, Н. Сімченко, В. Смаль. Ціннісний підхід до дослідження проблем підготовки здобувачів вищої освіти під час вивчення освітньої компоненти «Картографія з основами топографії» за умов формування освітньо-розвивального середовища ґрунтується на роботі, що передбачає дослідження, розгляд, засвоєння, оперування тими чи іншими цінностями з метою розвитку, навчання, виховання та формування здатності до саморозвитку, самоосвіти суб'єкта. Це спонукає до особистісного сприйняття інформації та посилення мотиваційної сфери, що сприяє кращому засвоєнню вмінь та навичок.

Суб'єктний підхід до дослідження організації підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти розглянуто С. Вітвицькою. Суб'єктний підхід в освіті висвітлений у працях багатьох науковців (О. Антонова, О. Дубасенюк, В. Глазюк) і розмежовується щодо ланок освіти: початкової, середньої базової, середньої профільної, академічної, професійної. Так, в умовах вищої школи обов'язковою є орієнтація на студента як суб'єкта діяльності, де до нього ставляться як до рівноправного учасника

освітнього процесу, думки та погляди якого розглядаються та враховуються під час організації освітньої діяльності.

Схожий на суб'єктний підхід *акмеологічний*. У його межах Р. Поташнюк і О. Кубович спонукають розглядати людину як суб'єкт професійного вдосконалення з метою досягнення вершин професіоналізму [8]. О. Антоною цей підхід описується як базисна узагальнювальна категорія, що передбачає сукупність принципів, прийомів, методів наукового дослідження, які дозволяють вивчати й вирішувати наукові та практичні проблеми в обсязі їх реального онтологічного буття. І. Драч наголошує на спрямованості на самовдосконаленні особистості в освітньому середовищі, саморозвитку та просуванні майбутнього випускника від однієї вершини професійного, духовно-морального та фізичного розвитку до іншої. Л. Служинська описує суть акмеологічного підходу у здійсненні комплексного дослідження цілісності суб'єкта, коли його індивідні, особистісні й суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності і в усіх взаємозв'язках для того, щоб досягти вищих рівнів, до яких може піднятися кожен [9, с. 185].

Системний підхід у роботах К. Дурай-Новачова, Б. Ломова базується на дослідженні розроблення засобів пізнання і конструювання об'єктів дійсності таким чином, що вони утворюють цілісність – систему. Системний підхід як засіб забезпечення й оптимізації цілісності навчального процесу, який відображається в дослідженні, створенні, функціонуванні певної системи, з її внутрішніми та зовнішніми зв'язками, у межах вищої школи трактується С. Вітвицькою [1]. Науковцями акцентується увага на аналізі компонентів, що становлять досліджуваний феномен, зв'язках між ними – структурі системи, функціях педагогічної системи як породженні структури певного складу й характеристик. Т. Коршевнюк трактує цей підхід розумінням змісту освіти як системи взаємопов'язаних і взаємодіючих складників – когнітивного, діяльнісного й особистісно ціннісного [5, с. 28]. Р. Поташнюк, О. Кубович описують системний підхід як розгляд підготовки студентів до практичної діяльності як педагогічної системи з усіма її властивостями, особливостями й закономірностями, що дає змогу виділити компоненти готовності майбутніх фахівців, структурно-функціональні зв'язки [8, с. 78]. І. Коновальчук нововведення розглядаються як цілісний, закономірний за своєю природою процес змін у цілях, структурі та функціях педагогічної системи школи [7, с. 46]. Ю. Сурмин спрямовує дослідника на системне бачення дійсності, на розуміння світу з позиції його системної будови [11, с. 8]. Цей підхід розглядається у працях С. Смолюк як підхід до дослідження розвивального освітнього середовища, який визначає структурно-смісловий ана-

ліз його проектування як злагодженої педагогічної системи з урахуванням взаємодії її компонентів.

Отже, у працях сучасних науковців розглядаються такі підходи до дослідження освітнього простору, як: *компетентнісний, суб'єктний, акмеологічний, ціннісний, системний*.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ці підходи дозволяють розв'язати низку педагогічних та наукових проблем. Однак не є досить вивченими та потребують подальшого дослідження стосовно області географічних дисциплін. Стрімкий розвиток наук та технологій нівелює деякі запити суспільства та зумовлює формування інших, і такі підходи до дослідження стають дедалі актуальнішими в роботі з підготовки майбутніх учителів та науковців, зокрема і для студентів географічних спеціальностей. За умов формування освітньо-розвивального середовища вони спонукають до аналізу розвитку здатності критичного мислення, розвитку наскрізних та загальних умінь та навичок, їх практичного застосування. Однак наукові підходи до дослідження проблеми формування освітнього простору для підготовки майбутніх фахівців-географів у процесі вивчення картографії з основами топографії як освітньої компоненти вищої школи за умов формування освітньо-розвивального середовища не є досить висвітленими і потребують подальшого вивчення та детальнішого дослідження. Постає проблема якісного їх значення та застосування щодо дослідження у сфері природничих наук, зокрема з області географії.

Мета статті. Наше завдання – проаналізувати й описати наукові підходи до дослідження освітнього простору під час вивчення навчальної компоненти «Картографія з основами топографії» у здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Середня освіта (географія)».

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури, передового педагогічного досвіду дозволяє виокремити низку наукових підходів до дослідження проблеми підготовки спеціалістів освітньої компоненти картографії за умов формування освітньо-розвивального середовища: *компетентнісний, ціннісний, системний, суб'єктний, акмеологічний, комплексний* (рис. 1).

У результаті проведеного аналізу праць сучасних науковців зауважимо, що *компетентнісний підхід* до дослідження проблеми підготовки спеціалістів освітньої компоненти «Картографія з основами топографії» можна описати як категорію сукупності принципів, прийомів, методів наукового дослідження, спрямованих на вивчення, аналіз, засвоєння, застосування та розвиток загальних та спеціальних компетентностей, якостей, використання яких сприяє повноцінному функціонуванню освітнього процесу вищої школи, задовольняє запити суспільства в цій сфері та складається з

Рис. 1. Комплексний підхід до дослідження освітнього простору в майбутніх учителів географії

низки наскрізних та загальних умінь та навичок, креативного мислення, спрямованих на практичне застосування.

Ціннісний підхід до дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів географії можна описати як категорію, що містить принципи, прийоми, методи наукового дослідження і зумовлює вивчення, аналіз, синтез та застосування системи наукових та педагогічних знань, умінь та навичок цієї сфери крізь призму цінностей, дозволяє вивчати та вирішувати наукову та педагогічну проблематику.

Засвоєння цінностей, освіта на їх фундаменті містить основи гуманізму та здійснює гуманістичний вплив на суб'єкта, тому ціннісний підхід до проблем дослідження підготовки здобувачів під час вивчення картографії за умов формування освітньо-розвивального середовища взаємозумовлює гуманістичний підхід і проводиться крізь призму цінностей суб'єктів дослідження.

Окремо варто виділити *суб'єктний підхід*, у центрі якого відображається орієнтація на суб'єкта діяльності, який є рівноправним та взаємозалежним щодо інших суб'єктів та самого себе. Отже, суб'єктний підхід до дослідження проблеми підготовки спеціалістів під час вивчення картографії та топографії розглядається як категорія системи принципів, прийомів, методів наукового дослідження, що сприяють вирішенню наукових та педагогічних проблем, ґрунтуються на вивченні, аналізі, застосуванні та розвитку системи науко-

вих та педагогічних знань, умінь та навичок через орієнтацію на суб'єкта діяльності як рівноправного, взаємозалежного стосовно інших та себе самого себе.

Акмеологічний підхід до дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів географії під час вивчення освітньої компоненти «Картографія з основами топографії» за умов формування освітньо-розвивального середовища виокремимо як таку категорію, що містить комплекс принципів, прийомів, методів дослідження, які використовуються під час вивчення, засвоєння і практичного застосування знань, умінь і навичок у цій сфері, ґрунтується на розгляді феноменології, закономірностей та розвитку людини з метою досягнення нею найбільш високого рівня.

Системний підхід до дослідження проблеми підготовки фахівців-географів за умов формування освітньо-розвивального середовища дозволяє створити науково-освітній процес як цілісну систему й описується як загальна категорія із сукупністю принципів, прийомів, методів дослідження, які дозволяють розглянути, вивчити та вирішити низку наукових та педагогічних проблем картографії з основами топографії структуровано, в аспекті функціонування її як цілісної системи.

Злагожене застосування вищеприписаних підходів до дослідження освітнього простору під час вивчення освітньої компоненти «Картографія з основами топографії» у здобувачів

вищої освіти дає змогу виокремити *комплексний підхід*, який містить сукупність вищеперелічених, відображає їхній рівноцінний вплив на діяльнісний процес, що сприяє повноцінному різнобічному розгляду досліджуваної проблематики і який можна описати як загальну категорію принципів, прийомів, методів дослідження, яка дозволяє розглядати, аналізувати, вивчати та вирішувати проблематику картографії системно, крізь призму акмеології, сукупність компетенцій та цінностей, суб'єкт-суб'єктний зв'язок.

Висновки. У результаті проведеного аналізу науково-педагогічної літератури варто зауважити, що першочергового значення у процесі дослідження набуває не опанування інформативних даних, запам'ятовування, а вміння знаходити в різних джерелах необхідну інформацію, досліджувати її системно, крізь призму акмеології, сукупність компетенцій та цінностей, суб'єкт-суб'єктний зв'язок, креативно користуватися нею в життєвих ситуаціях, чому сприяє комплексний підхід. Вищеразглянуті підходи до дослідження проблеми освітнього простору під час підготовки майбутніх учителів географії у злагодженому паралельному функціонуванні сприяють продуктивній творчій діяльності, спрямовують на розбудову вищої школи та відповідають запитам суспільства сьогодення, тому і застосовуються в нашому дослідженні комплексно. Однак ця проблематика не є досить вирішеною стосовно освітньої компоненти «Картографія з основами топографії», потребує подальшого вивчення та дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонова О. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. *Акмеологія – наука XXI століття* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17–22.
2. Буланов С. Проблемы совершенствования системы картографических знаний и умений в школь-

ной географии : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 2001. 151 с.

3. Гордашевська Г. Професійна компетентність майбутнього вчителя географії: змістовий аспект. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 34. С. 250–254.

4. Даценко Л., Остроух В. Основи геоінформаційних систем і технологій : навчальний посібник. Київ : ДНВП «Картографія», 2013. 184 с.

5. Драч І. Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі. *Теорія та методика управління освітою* : електронне наукове фахове видання. 2009. № 2.

6. Ильин В. Философская антропология : учебное пособие для вузов. Книжный дом «Университет», 2006. 232 с.

7. Коновальчук І. Методологічні підходи до дослідження інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № 24. Вип. 48. С. 46.

8. Поташнюк Р., Кубович О. Методологічні підходи до дослідження проблеми підготовки майбутніх фахівців здоров'я людини до здоров'язберігальної діяльності. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : збірник наукових праць. 2012. № 2 (18). С. 78.

9. Служинська Л. Акмеологічний підхід у процесі формування готовності у майбутніх менеджерів-економістів до професійної самореалізації. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. 2012. С. 183–187.

10. Смаль В. Західні географи про вищу географічну освіту: досвід для України. *Український географічний журнал*. 2013. № 2. С. 67–72.

11. Сурмин Ю. Теория систем и системный анализ : учебное пособие. Киев : МАУП, 2003. 368 с.

12. Тімець О. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки. Умань : Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, 2010. 340 с.